

על עולמים

הולנדר בעקבות אבלאר

מהו אותו "עולם על גב עולם" שבשם ספרו של אורי הולנדר (הוצאת אפיק 2018) הלקוח משיר קצר בן שתי שורות: "עולם על גב עולם. במקום הנצח - פיגומים" (עמ' 36). על פניו זהו עולם בלתי יציב העלול להתמוטט כל רגע. השיר עצמו חותם את מחזור השירים הראשון בספר - הקרוי "חיי" (Historia Calamitatum). זהו שמה בלטינית של האוטוביוגרפיה של פייר אבלאר (1079-1149), שפירושה בעברית "סיפור אסונות". לפייר אבלאר, פילוסוף צרפתי סכולסטי מימי הביניים, שנודע ברומן המפורסם שלו עם הנזירה אלואיז, היו אכן חיים מלאי תהפוכות, רצופים אסונות וגם הצלחות למכביר. אורי הולנדר תולה את "חיי" שלו (ראוי היה לכתוב חיי) בחיי אבלאר (אף שאינו מפרש זאת) ומן הסתם אפשר למצוא נקודות דמיון מסוימות ביניהם.



אשר לשם ספרו, שבו פתחנו, "עולם על גב עולם", ברור שהוא מבנה רעוע ומסוכן. "במקום הנצח - פיגומים" הוא כותב. מכיוון שהעולם מסוכן ואינו יציב (בשיר 'הרעד', בעמ' 18, נאמר: "בבית ילדות שקמו להרסו/ הרעד הוא ריצוף הגוף/ בעצב אריחי/ הרעד הוא שנות חיי סבי"), והסכנות מרובות; על הדובר בשיר להיות מוכן להתפנות ממנו (מארצו ומולדתו) בכל עת. ואמנם שם מחזור השירים השני בספר הוא "הכנות לגלות". הגלות הזאת,

כפי שניכר מן השירים, היא גלות אמריקה, וליתר דיוק ניו אינגלנד ומדינת מסצ'וסטס והעיר בוסטון ואוניברסיטת הארוורד, שבה שימש הולנדר עמית מחקר במרכזו אלימודי יהדות (כמסופר בקומוניקט המצורף לספר). שיר קצר ויפהפה אחד במחזור זה, מתאר את התחושה הנפלאה שם: "שֶׁלֶג מְכַאֵן עַד שֶׁם/ לְשׁוֹן רַבִּים שֶׁל אוֹשֶׁר" (עמ' 40). אבל גם במרחבי אמריקה המעתירה, כמו אפונה תחת מזון על גבי מזון, מטרידה את הדובר טרדה אחת - השירה העברית שלא נותנת לו מנוח דווקא שם:

"הַשִּׁירָה הָעֵבְרִית הִיא דְבוּק/ בְּגוֹפָה הַמְּפֹרָסֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. צָאִי, שִׁירָה, צָאִי! תֵּם עֵידָן הַבֵּית" (עמ' 45). כשם שיצא הוא לגלות, כך הוא מבקש לגרור גם את השירה העברית עמו. בשיר אחר, שישראל נזכרת בו, נכתב: "שִׁירָה בּוֹקֶה, בְּנֻבֵל אַחַר/ שְׁנֵי מְשׁוֹרְרִים מְתִים חוֹמָקִים אֶל חֶדְרָם/ לְחַלֵּק בְּמִסְתָּרִים מְזֻרָק אֵינְסוּלִין. שִׁירָה עֵבְרִית - הֵיכֵן אַתָּה?" (עמ' 44). עוד ניסיון להוציא את השירה העברית "לתרבות רעה". ועימות נוסף בשיר שאני מצטט רק מחציתו: "הַסְנָאִים מְחִיכִים אֶל הָעוֹלָם/ שְׁמַעְבֵּר לְגֵדָה, הַתּוֹלְעִים הַיְרָקוֹת שְׁבִפְרוֹסְפֶקְטִים/ מְאֻפָּה מְאֻרֶת. מֵה לְשִׁירָה הָעֵבְרִית/ וְלִכְלֵל זֶה?" (עמ' 50). ובאזכור נוסף הוא כותב: "כִּרְךָ רְשִׁימוֹת שֶׁל מְשׁוֹרֵר עֵבְרִי חָשׁוּב/ נִשְׁכַּח בְּשִׁרוֹתֵים. דְּיוֹקְנוֹ בּוֹהֶה/ בְּפִעוּלוֹת הַבְּקָר" (51).

הולנדר גוער בשירה העברית על כי איננה חלק משירת העולם הגדול ואיננה יוצאת מאזור הנוחות הביתי שלה. (אינני בטוח שהוא צודק. דומני שבשירה העברית העכשווית יש היום שפע מכל הסוגות ומכל העולמות). מכל מקום כך זה נראה משם. אבל מה לאבד ולכל זה? אולי התהפוכות שעובר המשורר בנודדיו ובשירתו. וגם האהבה לבנו בשער השלישי "דיוקן של בני בראי קמור".

שבהם העבר נעשה פֶּסְטִישׁ, מוזיקה רפטיביט בנוסח גלאס או רייך, ואף קטטוניה חדות מודעות עצמית של חבורת ריימונד-קרברים בעיני עצמם? - חץ שלוח לעבר סגנון הסיפורת של ריימונד קרבר, שהיה מושא לחיקויים רבים.

לא אכנס כאן לכל שרשרת ההשוואות שעורך וואלאס בין שנות השישים לשנות השמונים בנושא זה, אלא אדלג היישר אל השאלה המכרעת: "כיצד האירוניה המרדנית הפוסט-מודרנית בתחילתה (של דלילו, פינצ'ון, בורוז, גאדיס), שהיתה כלי ביקורתי יעיל, חדלה להיות כזאת? איך הפכו אירוניה, ניתוח אלילים, והעדר יראת כבוד בתרבות האוונגארד של ימינו, לגורם שאינו משחרר אלא מרפה ידיים, אחרי שנים ארוכות שבהן היא מכהנת כתצורה שלטת של התבטאות אופנתית?"

להלן תשובתו, שבעיני היא לב לבה ועיקרה של המסה:

לאירוניה יש שימוש רק במצבי חירום. אם ממשיכים אתה לאורך זמן, האירוניה היא קולם של הלכודים שלמדו ליהנות מהכלוב שלהם. זה מפני שאירוניה, מבדרת ככל שתהיה, משמשת בתפקיד שהוא כמעט אך ורק שלילי. היא ביקורתית והרסנית. היא מפנה את השטח. אין ספק שכך ראו אותה אבותינו הפוסט-מודרנים. אבל אירוניה היא חסרת תועלת במידה יוצאת דופן ברגע שצריך לבנות משהו שיבוא במקום הצביעות שהיא מוקיעה. אירוניה מתמשכת היא מתישה ומעצבנת (עמ' 115).

כך בטלוויזיה וכך בספרות:

לקרוא רומן בן 300 עמודים שאין בו שום דבר מלבד התשה עוקצנית, טרנדית, גורם לך להרגיש בסופו של דבר שאתה לא רק מרוקן, אלא איכשהו גם תחת דיכוי (שם).

בלתי אפשרי, כותב וואלאס, לתפוס סופר אירוני במילה שלו. האירוניה האמריקאית מבוססת כל כולה על עמדה מובלעת האומרת "אני לא באמת מתכוון למה שאני אומר". בזה נעוץ כוחה הרכאני של אירוניה ממוסדת: "היכולת לטרפד את השאלה בלי להתייחס לנושא שלה. זוהי גם התשובה לשאלה מדוע האירוניה והמרד האוואנגרדיים נעשו מדוללים ומזיקים. הם הוטמעו, רוקנו מתוכן והושמשו מחדש בידי אותו ממסד טלוויזיוני שנגדו יצאו מלכתחילה. לא שאפשר להאשים פה את הטלוויזיה באיושהו פשע. רק בהצלחת יתר. בסופו של דבר מה שהטלוויזיה עושה זה לזהות, לזקק ולהציג מחדש את מה שבעיניה התרבות האמריקאית רוצה לראות ולשמוע על עצמה" (עמ' 116).

תת פרק זה מסתיים בדילמה של הסופר האמריקאי העכשווי: "איך למרוד באסתטיקת המרד של הטלוויזיה? איך להעיר הקוראים מתרדמתם כדי שיבינו שתרבות הטלוויזיה שלנו הפכה לתופעה צינית, נרקסיסטית וחלולה מיסודה, כאשר הטלוויזיה מהללת דרך קבע את המאפיינים האלה עצמם, בה ובצופיה?"